

Hovsep Hayreni: 1915, ÖZÜR VE SEMBOL MEKANLAR ÜZERİNE

Posted on 03/12/2014

Tarihçi Murat Bardakçı, HDP Milletvekili Sebahat Tuncel'in Meclis'e sunduğu yakın tarihin utanç sayfalarıyla yüzleşme ve devlet adına özür dilemeye dair kanun teklifini değerlendirmiş. Bir dizi karşı argüman geliştirirken, özürlerin suç mahalli olan sembol mekanlarda dile getirilmesi isteğini de saçma bulmuş.

İnkâr ile İkrar arasında beynamaz Bardakçı ve Özür Karşıtlığı

Tuncel'in çıkış noktası, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın henüz Başbakan iken rakibi CHP'ye karşı kullanma anlayışıyla 1937-38 Dersim soykırımını hiç değilse katliam olarak niteledikten sonra «Gerekliyse ve öyle bir literatür varsa» lakaytlığı içinde sözümona «devlet adına özür» beyan etmesiydi. Resmi ve bağlayıcı olmayan bu tavır, telafi edici adalet anlamında hiç bir adım da getirmemişti. Burada birinci sorun, toplumsal trajedi gibi bir konuya gösterilen ciddiyetsiz yaklaşım, hatta siyasal rant devşirme amaçlı samimiyetsiz ve fırsatçı tutumdur. İkincisi de yakın tarihin çok iyi bilinen benzer trajedileri arasında keyfi olarak seçici davranma ve bunu vicdani gösterme aymazlığıydı. Sebahat Tuncel kanun teklifinde bunları dikkate alarak, hem bütün önemli yüzleşme konularına ayrımsız duyarlılık göstermeyi, hem de özür dilemenin adabına uygun ve devleti bağlayacak şekilde davranmayı önerdi. Bunun neresi yanlış?

Bardakçı'nın en çok zoruna giden, kanun teklifi içinde Ermeni soykırımının açıkça ifade edilmesi ve bunu tanıyarak gereğine uygun adımlar önerilmesi olmuş. Tuncel'in misal olarak zikrettiği Maraş, Sivas, Çorum Alevi katliamları ve en yakın dönemde sorumluluğunu

doğrudan Erdoğan'ın taşıdığı Roboski Kürt katliamı da var. Şüphesiz bütün bunlar ve Cumhuriyet tarihinin diğer Kürt katliamları da devletin hesap vermesini bekliyor. Ama hepsinden önce ve bütün sonrakilerin anası olan 1915 Ermeni-Süryani soykırımı hiç bir şekilde gözardı edilemez. Esasen bunun da bir adım öncesi, Erdoğan'ın tarihsel idollerinden olan Sultan Abdülhamit'in 1894-1896 dönemi birkaç yüzbin Ermeniye kurban ettiği çok yaygın kıyımlar var. Yine Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruncaya kadar İttihatçı-Kemalist kadronun tamamlayıcı olarak gerçekleştirdiği Pontus, Kars ve ötesi, Koçgiri, Kilikya, İzmir toplu imha eylemleri. Bunların hepsi de gerçektir. Perakende yaklaşımın ruhları dindirmeyeceği ölçüde topyekün imha üzerine kurulmuş bir ulus-devlet sözkonusu. Zamanında Çarlık Rusyası'nı betimleyen bir tabir vardı, Halklar Hapishanesi diye. Türkiye Cumhuriyeti ise Halklar Mezarlığıdır.

Bardakçı Tuncel'in teklifine itiraz ederken çok ilginç bir şekilde inkar ile ikrar arasında gidip geliyor. «Anadolu'da 1915'te maalesef hazin ve aslında hazinden de öte hadiseler yaşandığının ve devletin bazı kararlarının ziyadesi ile ağır olduğunun inkârı mümkün değildir» dedikten sonra «ama» diye ekliyor; «bu hadiseler o devirde seneler boyu yaşanmış huzursuzlukların ve kanlı olayların ardından meydana gelmiştir. Yani ortada devletin tek taraflı bir uygulaması değil, bir çeşit 'nefis müdafaası' vardır.». Bunun altını doldurmak için ileri sürdüğü «İç savaş halini almış isyanlar ve cephedeki ordunun iki ateş arasında kalması» gibi argümanları ezbere biliyoruz zaten. Bardakçı, soykırım inkarına yönelik Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını «çamur gibi» diye niteleyen biridir. Anlamak mümkün değil, Ermeniler isyan edip topyekün bu topraklardan silinmeyi hak etmişlerse, devletin yaptığı meşru bir müdafa ise, kendisini Halaçoğlu gibilerden ayıran esaslı fark nedir? Bunun yanıtı Bardakçı'nın kendi ifadesiyle «inkârı mümkün olmayan» kaba olguları inkar etmiyormuş gibi konuşma esnekliği göstermek olmalıdır. Bu tıpkı Kürde «Kart-kurt» demek ile «Kürt var, ama Türk milletinin bir zenginliğidir» demek arasındaki fark gibi. Yüz yıldır Ermeniler yok edildiklerini, Kürtler de var olduklarını ispatlamaya çalışıyor. Bir de Ermenilerin yok edilmeden önce nerelerde ne kadar var olduklarını anlatmaya mecbur kalışları var, hem Türkleri hem Kürtleri ilgilendiren. O da ayrı bir sorun. Ama bakın, Bardakçı'nın Tuncel'e

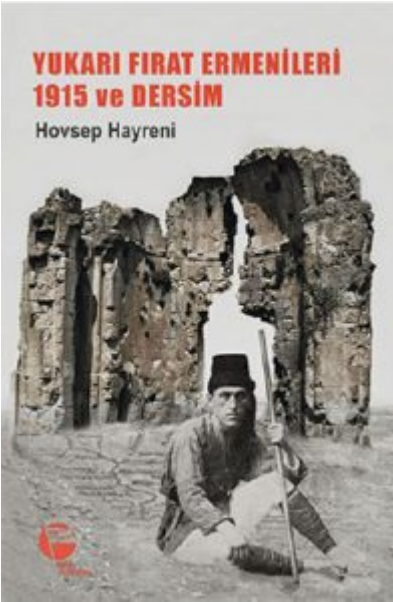
cevabı nasıl bu alana da atıfta bulunuyor:

Kürtleri şantaj yoluyla caydırmanın ucuz kurnazlığı

İnkâr edilemezi kabul eder gibi «Mesele zaten tehcire uğrayan yüzbinlerce Ermeninin canlarından olmalarından ibaret değil; 'Emval-i metruke'nin, yani Ermenilerden kalan malların tehcir sonrasında kimlerin elinde kaldığı ile de yakından alakalıdır» dedikten sonra «Anadolu'nun orta ve batı bölgelerindeki Ermeni mallarının büyük bir kısmının gaspedildiği ve hatta devletin bu mallardan bazılarını kararnameler çıkartarak dağıttığı gerçektir, tamam... Ama ya Doğu Anadolu'daki Ermeni mallarına ne oldu?» diye soruyor. Sonra Hatip Dicle'nin bir konuşmasında Kürtlerin katliam ve yağmadaki rollerine değindiğini hatırlatarak «Soykırımı, özürü, tazminatı ve Ermeni mallarını gündeme resmen getirecek isek, meselenin bu tarafını da artık açıkça konuşmaya mecburuz!» şeklinde uyarıyor.

Bardakçı'nın tutumu burada ikrar noktasına oldukça yaklaşarak, başka türlü etkileme şansının bulunmadığı Tuncel ve arkadaşlarını «İyi öyleyse, tarihsel sorumluluğu beraberce üstlenmeye ve ceremesini de birlikte ödemeye var mısınız?» şeklinde sıkıştırmak, yani birtür şantajla caydırıcılığı denemek oluyor. Bunu yaparken soykırım suçuna ortak olan Kürt beylerinin sorumluluğunu Türk devletiyle eşit gibi göstermeyi de ihmal etmiyor. Esasen Kürt siyasetinin bu tür bir şantaja cevaz veren yönleri yok değil. Onlar «Çanakkale'de omuz omuza savaştık, Kurtuluş Savaşını birlikte verdik, biz bu ülkenin asli kurucu unsurlarındanız» demeye devam ettikçe, Türk tarafının da bu eşit partnerlik imajını aynı sürecin diğer yönüne uyarlaması kolaylaşır doğal olarak. İşin gerçeği, Kürtler ne yıkma ve yoketmenin, ne de yeni bir insanın eşit ortağı olamamış, ancak her ikisinde de bağımlı güç olarak ikinci dereceden rol oynamışlardır. Kullanılmanın tamamen körleme ve iradesiz olmadığını vurgulamak kaydıyla diyebiliriz ki, esasen kendi çıkarlarına da hitap edilerek kullanılmış ve sonunda çok fena aldatılmışlardır. İşin aldatılma faslı, muhtariyet vaadlerine ilişkindir. Yoksa kırıma iştirak eden Kürtlerin de kendi bölgelerinde önemli maddi değerlere

kondukları ve bir kısmının bu sayede sisteme entegre olduğu doğrudur. Daha önce Hamidiye Alaylarında bulunup Ermenileri kıran, ancak sonra isyancı olan örnekler de görülebilir. Muhakkak bugün Kürt ulusal hareketinin kadroları içinde de dedelerinin utanç verici hatıralarıyla büyüyenler vardır. Bu yönüyle redd-i miras yapmanın önemini gören, erdemini önemseyen insanlar çıkacak ve çoğalacaktır. Böyle bir eğilim olmasa HDP'lilerin 1915 soykırımıyla yüzleşmeyi gündemleştirmeye çalışmaları zor olurdu. Dolayısıyla yapılan şantaj çok da caydırıcı olabilecek türden değildir.

Gerçek bir aydın için onur verici olmayan böyle yöntemler geliştirmek yerine, Sayın Bardakçı, bir paşa torunu olarak Ermeni soykırımını açıkça kabul etme erdemini gösterebilen Hasan Cemal'in yolunu izleme üzerine düşünmelidir. Gerçekten çok mu zor bu erdemi göstermek? Mesele gurursa, iki Cemal dedelerden hangisinin torunu için bu gururu aşmak daha zordu acaba? Cemal Paşa İttihat ve Terakki'nin merkezi üçlüsünden biriydi, Cemal Bardakçı'nın kariyeri ise o dönem çiçeği burnunda bir mülkiyeli olarak yeni başlamış ve sonra valiliğe kadar yükselmiş. Tabii bu da önemli sayılır, ama en önemlisi torunların vicdan düzeyidir. Sonra buna bağlı olarak cesaret. Neyin cesareti? Tabii, yalanlarla beslenmiş bir

toplumun devletten daha fazla devletçi olduğu ve tarih müfettişi kesildiği bir ülkede, hiç değilse anlı şanlı bir tarihçi olarak, «Durun bakalım ben sizden daha iyi biliyorum, işin aslı ve özü budur» diyebilme cesaretidir. Bunu deme durumunda «Ey Bardakçı, sen de oldun Ermeniye yarıdakçı» diye alay ve hakarete uğramaktan korkmama meselesidir.

Buyurun size beş sembol mekan önerisi

Nihayet devlet adına özrün sembol bir mekanda kurbanların hatırası önünde eğilerek dile

getirilmesi meselesine gelince, Bardakçı diyor ki «1915 tehcirinin öncesinde ve sonrasında Anadolu'nun birçok bölgesinde, yüzlerce yerleşim yerinde kanlı olaylar meydana gelmiştir, ama sembol olarak belirlenmiş bir yer yoktur».

Bu ifade tarzı da muğlaklıktan medet umar cinstedir, ama konu soykırım ve sembol mekan da onun kanlı uygulanma yerleri olduğuna göre, yüzlerce nokta içinde o tarihin en dehşetli ve kapsamlı imha yerleri olarak birkaçını önermek zor değil. Bunun için ciddi olarak önereceğim 5 mekan var: Bir park, bir köprü, bir üniversite, bir göl sahili, bir de manastır veya kilise.

Birincisi o dönemin Taksim Bahçesi. Hani şu geçen yıl büyük toplumsal kabarma ve olayların yaşandığı Gezi Parkı'dır. Nedeni hemen anlaşılır: 1915'in 24 Nisan günü Ermeni aydınları İstanbul'dan ölüm alanlarına sürülmüştür. Mütareke dönemi imkan bulan Ermeniler 1919 yılında ölümsüz öncü ve aydınları şahsında bütün kurbanların anısına bu parkta bir anıt dikmişler, ancak Kemalist orduların İstanbul'a hakim olması ardından anıt yıkılmıştır. Geriye bir resmi kalmış olan anıtı tekrar daha büyükçe yaptırıp aynı parkın içine dikmek, hem ilk resmi özür konuşmasını burada yapmak, hem de her yıl 24 Nisan'ın İstanbul anmalarını gerçekleştirmek yerinde olur. Parkın bulunduğu alan daha öncesinde Ermeni mezarlığı olduğundan bir nebze tarihe saygıyı da ifade eder. Burası geçmişte zaten sembolleştiği için başka yerler yanında hazır bir tercih sayılır.

İkinci sembol mekan, tehcirin ilk kapsamlı uygulaması olarak Erzurum, Mamahatun, Erzincan, Trabzon ve Bayburt taraflarından gelen çok sayıda sürgün kabilelerinin kırıma tabi tutulduğu ve 25 bin Ermeninin Fırat sularına yedirildiği Gamaxi Girc (Kemah Boğazı)'dır. Boğaz boyunca bir dizi kırım noktası var aslında. Bunların en korkuncu adına Sadanayi Girc (Şeytan Boğazı) da denilen, iki yanı dik kanyon şeklinde, yar başlarından

insanların atıldığı ve uçurum dibinde akışı güçlü olan suyun alıp götürdüğü pek uzun olmayan bir bölümdür. Bu kanyonun bulunduğu mevki Kemah şehrinin bir saat kadar doğusudur. Mevkiye en yakın köy, hemen güney tarafındaki Hoğut (Uluçınar)'dır. Kuzey tarafında biraz daha uzak olmak üzere Ermeni tarihindeki yeri önemli olan Tortan (Doğanköy) vardır. Kanyonun çıkışında bir taş köprü bulunur. Bugün Acemoğlu Köprüsü diye anılıyor. Bir de daha uzun tren köprüsü var, ama o tarihte bu mevcut olmayabilir. Tanıklıklar gerek yar başlarından, gerekse köprü üstünden insanların vahşice parçalanarak suya atıldığını anlatıyor. Özellikle 8-10 Haziran arası üç gün boyu bu mevki mezbaha gibi işletilmiştir. İlerde Kemah şehrine ulaşanlar ve bu çevreden getirilenler de şehrin altındaki köprüde ve başka uygun yükseltilerde katledilip suya atılırlar. Haftalar boyu hem kabile getiren jandarma ve çeteler, hem de Kürt-Türk başıbozuk saldırganlar kırım ve soygun yapar. Kemah Boğazının şehre yakın mevkileri aynı zamanda tam bir köle pazarına çevrilmiş, seçilen kızlar kaçırılmış, satılmış, iffal edilmiştir. Buna dair Alman gözlemcilerin de yazdıkları var.

1915'te cesetleri suya yedirme özellikle tercih edilen bir yöntem olduğundan, yol güzergahlarındaki uygun köprüler ve yar başları her tarafta kullanılır. Mesela yalnız Erzincan'da katliam mahalli olarak ünlenen başka iki köprü (Kötür ve Zemberek) ile bir de Sansa Boğazı vardır. Yine örneğin Palu şehri önünde Aradzani (Murat) suyunun üstündeki beş gözlü tarihi taş köprü Kığı taraflarından getirilen sürgünler ile Palu ve köylerinden sürgün öncesi tutuklanan erkeklerin katledildiği, toplam 10 bin kişinin «Kelleler devlete, gövdeler millete» sloganıyla kesilip suya atıldığı bir mekandır. Ama sembol olarak seçmek için, Kemah Boğazı kurbanlarının çokluğuyla uygun olduğu gibi, başka bir açıdan da anlamlıdır.

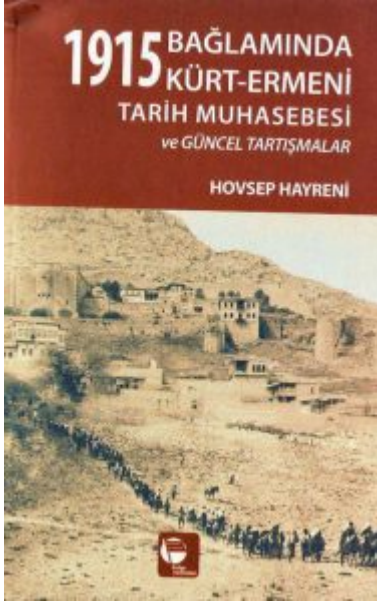
Ermeni halkının oluşumunda yerli çekirdek vazifesi gören Hayasa uygarlığı, yani Hay kavmi, MÖ XV yy.dan itibaren (günümüzden 3500 yıl önce) komşu Hitit kayıtlarında çokça anılıyordu ve başşehri de Gummaxa, yani bugünkü Kemah idi. Sonraki yüzyıllarda mühkem kalesi, kutsal sayılan yüce dağları ve Yeprad (Fırat) suyuyla bu yöre hem Ermeni Hetanosagan (çok tanrılı) inancının önemli kült merkezlerinden biri, hem de Hristiyanlığın ilanı ve onu takip eden dönem ilk büyük azizleri ile krallarının panteonuydu. Osmanlı'nın fethettiği dönem yüzde 60'dan fazla Ermeni nüfusa sahipken, yüz yıl kadar sonra Celali saldırıları ve Yeniçeri zulmünden kaçan halkının yığınlar halinde batıya göç etmesi sonucu azınlığa dönüşmüştü. Bütün yukarı yörelerin halkını getirip burada kırmakla İttihatçılar Ermeni halkının beşiğini ona mezar etmiş oldular. İşte bunun için Kemah Boğazı'nın sembol mekan seçilmesi çok doğru olacaktır. Türk Cumhurbaşkanı gelip bu dar boğazda, veya Kemah şehrinin önündeki köprüde olsun saygı duruşunu gösterse, «Burada doğup büyüdünüz, burada boğuldunuz, binlerce yıllık Hay halkı, binlerce özür diliyoruz» derse yakışmaz mı?

Üçüncü sembol mekan, Malatya İnönü Üniversitesi seçilebilir. Neden mi? Çünkü tamı tamına Fırıncılar yada Furuncu (1) isimli sürgün kampının, yani çok büyük ve ünlü bir ölüm tarlasının üzerinde kurulmuştur da ondan. Bu öyle sıradan bir geçiş yeri değil, büyük sürgün kavşaklarının orta yerinde her istikametten gelenlerin önemli ölçüde eritildiği bir ana istasyon, bir nevi temerküz kampıdır.

Esasen Malatya civarında bunlar ikilidir. Birincisi batıdan Fırat'a birleşen Tohma Çayı üzerindeki Kırkgöz isimli köprü ve çevresindeki açık alan. Burası Amasya'dan, Tokat'tan, Sivas'tan, Samsun, Trabzon ve Şebinkarahisar'dan, Erzincan, Egin, Arapgir ve daha başka yerlerden getirilenlerin yığıldığı, kalan erkeklerin bitirildiği, kadın ve çocuklardan Suriye çöllerine doğru yeni kabilelerin oluşturulduğu bir dağıtım noktasıdır. Malatya'dan Harput'a doğru az ilerde, Fırıncılar denilen yol kenarı büyük düzlük ise ikinci kamp yeri olarak kullanılır. Yaz sıcağında, aç susuz bekletilen sürgünler hasta düşer, günde yüzlerce ölü götürülüp suya dökülür. Fırıncılar kamp yeri ayrıca genç kızların Türk ve Kürt ahali tarafından serbestçe kapışıldığı, bir kısım çocukların da yetimhaneye denerek ölüme götürüldüğü bir alandır. Orada iyice ufalandıktan sonra kalanlardan oluşturulan kabileler Beydağı yokuşuna dizilir ve daha ilerde Kahta gibi yeni katliam noktalarıyla eksilerek devam ederler. Başka bir yığın güzergah ve nokta vardır, ama Furuncu adını bu taraflardan geçirilen bütün sürgünler anılarında büyük acı ve kederle anlatır, çocukları evlatlarını burada yitirerek gitmişlerdir. Şimdi bir anma ve sempozyum da İnönü Üniversitesi'nde yapılırsa, örneğin Raymond Kevorkian davet edilip bölge bölge harita üzerinde anlatsa, Cumhurbaşkanı da şeref verip bir özür konuşması yapsa, bu kara sayfalarla yüzleşmenin 'milleti sırtından hançerlemek' değil, fakat hançerlenmiş bir halkın yaralarını sağıltmak olduğunu" vurgulasa fena mı olur? Koskoca kampüsün oturduğu yer, tastamam yüz yıl önce yüzbinlerin kendi Golgota'larına doğru eziyet çektiği ve onbinlerin ölü yada kayıp edildiği bir açık hava mezarlığıdır. Altında yatan kefensizlerin huzura kavuşmasını dileyebileceğimiz bir

kampüs, böylece yalanın değil hakikatin öğretildiği yer olarak kendi onurunu da kurtarabilir.

Dördüncü sembol mekanı, daha sonra Cemal Bardakçı'nın da valilik yapmış olduğu, 1915'in Mezbaha Vilayeti Xarpert (Harput)'tan önereceğim. Fakat bu eski yada yeni şehrin kendisi değil. Güney bölümünde yer alan Dzovk (Gölcük) gölü olacak. Burası da Harput ve Mezre şehirleriyle bir kısım köylerinden getirilen tutuklu ve sürgünlerin,binbir işkenceden sonra kara yüzlü cellatlar eliyle kıyıldıkları, balıkların insan eti yemekten canavarlaştırıldığı yerdir. En az 10 bin Ermeni de bu gölün sularında ve çevre arazinin çukurlarında paramparça gömülmüş, yıllar sonra bile bu yöre insanları gölden çıkan kemiklere şahit olmuştur. Kemah örneği gibi buranın da aynı zamanda tarihsel önemi var. Ermeniler için yitirilen vatanın

Şınorhali'den Toros Ahpar'a ve kemikleri orada eriyen Tılgadintsi'ye uzanan yüzlerce yıllık tatlı esintisi, lirik nağmeleri demektir bu mekan. Nerses Şınorhali, 12. yüzyıl başlarında bu gölün yarımadasındaki Surp Nişan Manastırında Ermeni şiirinin erken dönem muhteşem ürünlerini vermiştir. 19. yüzyıl son çeyreğinde ise Ermeni halkının reform ihtiyaçlarını somutlaştırmak için yerinde incelemeler yapan Rahip Karekin Sırvantsdyants, Dzovk'u kayıkla gezerken sanki yakınıni kaybetmiş gibi mağrur bakışlı bir esmer tavukcuk görür, aniden suya dalıp kaybolan kuşun ismini köylülere sorunca Toros Ahpar cevabını alır ve o günden sonra karış karış gezdiği Ermenistan kırsal bölümlerinden izlenimlerini müthiş dokunaklı dille aktardığı iki ciltlik kitabına Toros Ahpar Ermenistan Yolcusu adını verir, okuyucuya herşeyi onun dilinden anlatır. Daha İstanbul'dan yola çıkarken şu duygularını not etmiştir: "O günlerde Ermeni meselesi havalanmış, Avrupa'nın Büyük Devletleri'nin meclislerine kadar ulaşmış, Ermenistan harabelerine ve harap Ermeni yüreklerine zamansız tatlı ümitler salmıştı. Ata toprağı ve toprakla özdeşleşen Ermeni'nin yaşamı, yeni bir hareket kazanmaktaydı."(2)

Çok geçmeden bu coşku gözlere batar. Vay sen misin zamansız ümitlenen, sen misin reform isteyen diye dişler gıcırdatılır. Kızıl Sultan “şımarmış Ermeni”ye karşı Müslüman komşularını galeyana getirir. “Bir okkalı Osmanlı şamarı vurmak” istemiştir güya, ortalığı kan götürür. Ölülerini gömer, yaralarını sarar, çilekeş çalışmayla yeniden şenlendirirler harap ocaklarını. Sonra yine canlanan bir reform beklentisi, yeni bir planın zoraki kabulü... Derken, Ermeni meselesinden kesin kurtuluş çaresi olarak Toros Ahpar’ın halkına tam bir kök kazıma fermanı kesilir. Xarpert’in saygın eğitimci ve yazarı Tılgadintsi’nin işkencede yürekli cevaplar veren dilini dağlamaya girişirler. O “İster dilimi dağlayın, ister bedenimi yakın, ama bilin ki toprağın tepkisi, göğün de haykırışı olacak, bunlar gelecek nesillerimize davayı intikal ettirecek” deyince, “Sizin için artık ne toprak var, ne gökyüzü ve ne de gelecek nesil. Biz toprağınızı bozduk, göğünüzü yıktık, bu yıkıntının altına bütün zürriyetinizi de gömeceğiz” diyerek kızgın demiri bastırırlar. Getirip Toros Ahpar’ın daldığı suya gömerler.(3) Bu göl yuttuğu cesetleri sindiremez, yıllar boyu kıyılarına kusar. Murat Bardakçı’nın dedesi çok değil on yıl sonra Elazığ’a valilik yapmıştır. Türkçe Gölcük yada Hazar denilen bu gölün namını duymuş olmalıdır. Burada da yokedilen herşeye dair pişmanlık ve özür beyanıyla Ermeni halkının ölümsüz aydınları ve tüm kurbanlarının hatırasına bir Toros Ahpar kuşu uçurmak sembolik olarak değerli olur.

Beşinci olarak, bir sembol mekanın da büyük katliam merkezi olan daha güney-doğudaki illerden olmasını önermek uygun olur. Bunun için Muş ovasında Ermeni köylerinin çoğunlukla sürgüne bile çıkarılmadan yerinde katledilmiş olması nedeniyle, burada tarihi değeri büyük olan Mışo Sultan namı Surp Garabed Manastırı’nın yıkıntısı seçilebilir. Ya da Diyarbakir şehrinde çok büyük kırma uğratılan Ermeniler için Surp Giragos isimli yakın zamanda restore edilen kilise olabilir. Öte yandan Süryani halkına hitap edecek bir özür için de en doğrusu kendilerinin önereceği bir manastır yada katliam alanı seçilebilir. Zaten dinsel mekanlar gerek 19. yüzyıl katliamları, gerek 1915 soykırımında kanlı saldırılara uğramış, bazen direniş noktası olmuş, ama genelde soyulmuş, yağmalanmış, çokça yakım ve yıkıma uğratılmıştır. Her iki halkın bu topraklardan başlayarak yayılan Hristiyanlıktaki öncü konumları nedeniyle özür ve anma törenlerinden birini böyle bir sembol mekanda görmek

isteyecekleri dikkate alınmalıdır. Nihayet bir de sınır dışında bulunan, fakat soykırımın ikinci aşamasının tamamlandığı bir dizi önemli mekan var. Bunların en çok dile düşen ve en büyük kurban alan merkezi Der Zor olduğu için, bir özür ve anmanın da orada yapılması gerekir. Üstelik Der Zor'un soykırım anıtı niteliğinde olan, sürgünlerin kurmuş olduğu kilisesi bu yıl içinde IŞİD tarafından bombalanarak yarı yıkık duruma getirildi. Tabii ki, savaş koşulları elverebilirse, büyük katılımlı bir anmanın da bu yıkıntı önünde gerçekleştirilmesi soykırımın son temsilcilerine iyi bir cevap olur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin açık bir özüre yanaşma ihtimali bu aşamada zayıf da olsa, 100. yıl vesilesiyle bunu istememiz çok doğaldır. Bu konuda Cumhurbaşkanı'na fikir vermesi muhtemel Murat Bardakçı'nın sembol mekan düşüncesine itirazını dikkate alarak bir demet anlamlı önermeyi yapmakta sorun görmedim. Soykırımın yerel uygulamaları üzerine araştırma ve fikirleri olan herkes de bazı somut önermeler yapabilir. Böylece ortaya çıkacak mekanlar -özür için bunu önemseyecek resmi muhataplar bulamasa bile-, 100. yıl etkinlikleri kapsamında, kırım ve sürgünlerin yıldönümlerine denk gelen aylar zarfında, katılım gösterecek yerli-yabancı ziyaretçiler ve sivil toplum kuruluşlarıyla gezilip, kurbanları özel olarak anılabilir.

Hovsep Hayreni

30 Kasım 2014

(1) Furuncu Köy- Merkez - Malatya, 1928 K: Furuncu, Byz: Pharandia M 730 yılında II. Muaviye'nin zaptettiği el-Farandîya adlı yerdir. 951/952 tarihli bir Arapça kaynakta el-Furenca geçer. Ses benzetmesi yoluyla Türkçeye uyarlanmıştır. (Sevan Nişanyan. İNDEX.ANATOLİCUS-Türkiye Yerleşim Birimleri Envanteri).

(2) Arsen Yarman, Palu-Harpur 1878, II. Cilt, Derlem Yayınları-2010, s.269-270

(3) Güreğ Xırayyan, Arüni Canabarhin (Kan Yollarında), Sofya-1936, s. 117-119

Resimler:

- 1) Kemah Boğazının yoğun katliam yapılan ve Şeytan Boğazı diye de anılan kanyon bölümü.
- 2) Aynı Boğazın ağzında katliam mevkii olan köprü.
- 3) Harput'un Dzovk (Gölcük) gölünde Amerikalı Leslie Davis ve Henry Atkinson'un çektikleri 1915 katliam resmi.
- 4) 1919 yılında Taksim Parkı'na dikilen 24 Nisan Anıtı. (Ermenice yazıda Huşartsan Abril Dasnimegi, yani Onbir Nisan Anıtı deniyor, çünkü eski takvimle İstanbul'dan aydınların sürüldüğü gün odur, yeni takvimde bu 24 Nisan'a denk gelir).